

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне і практичне значення результатів дисертації Іванчука Василя Петровича на тему «Померлі в обрядах і віруваннях кінця XIX – початку XXI століття (на матеріалах Гуцульщини)», поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 Історія та археологія

1. Актуальність теми дослідження і отриманих результатів. Державотворчі й націєтворчі процеси в Україні, протистояння зовнішній агресії обумовлюють необхідність наукового вивчення духовної культури – маркера ідентичності й етногенетичного репрезентанта українців. Одним із її консервативних світоглядних проявів є сприйняття феномену смерті, уявлення про потойбічне/цьогосвітнє буття покійників, їхнє покровительське/небезпечне відношення до живих. Такі рецептивні установки світобачення відображені в різних за генезою, часто гетерохронних, полівалентних смислових, предметних, акціональних, вербальних, фольклорних, святкових, okazіальних, побутових виявах народної культури. Покійники детермінують поховальну обрядовість, спонукальний визначник поминальних мотивів у календарному обрядовому циклі, формотворчий чинник когорти персонажів у нижчій міфології, джерело амбівалентної магічної сили.

Етнографічним районом України, де понині значною мірою завдяки географічному ізолюванню відстежується «живий» симбіоз таких багатоаспектних міфо-ритуальних сюжетів, є Гуцульщина. Однак і тут процеси модернізації, глобалізації призводять до трансформування, розчинення, нівелювання, остаточної втрати окремих сегментів поховально-поминальної обрядовості, відповідних демонологічних вірувань. Особливо це стосується міфологічних персонажів, похідних від душ мерців, оскільки на противагу поховально-поминальним практикам, які є достатньо консервативними і зберігають стале побутування, такі демонічні образи в уявленнях місцевих жителів поступово й інтенсивно втрачають свої генетичні, візуальні, функціональні характеристики.

Водночас поховально-поминальна обрядовість, міфологічні вірування гуцулів у демонізованих покійників є недостатньо вивченими. Це стосується концептів «правильної»/«неправильної» смерті як основ диференціювання мерців, магічних обрядів з використання властивостей мертвого тіла людини. В календарній обрядовості фрагментарно розглянуті поминання зимового, літнього, осіннього періодів. У дискурсі нижчої міфології відсутні праці, в яких було б системно вивчено гуцульські маністичні образи через базові їх характеристики, відомі на теренах проживання усієї спільноти. Переважно окреслені питання розглянуті в етнолокальному чи регіональному вимірі, що не відображає всієї етнографічної специфіки Гуцульщини. Тому визріла доцільність комплексного дослідження трьох споріднених тематичних компонентів (поховальної обрядовості, поминальних мотивів в народному

календарі, демонологічних персонажів маністичної генези як складника нижчої міфології), аналітичного пізнання їх обрядових проявів, мотиваційно-сміслових основ і міжобрядових зв'язків.

Актуальність теми дисертаційного дослідження обумовлена суспільно-практичними, науковими чинниками і є логічною рефлексією в напрямку етнологічного вивчення гуцулів як етнографічної групи українців.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертація виконана в рамках загальної наукової теми «Історико-культурні та етносоціальні процеси на Прикарпатті» (державна реєстрація № 0109U000838) кафедри етнології і археології, факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

3. Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що в роботі *вперше*:

- в науковий обіг введено емпіричні матеріали, виявлені в процесі польових експедиційних розвідок на Гуцульщині;
- комплексне етнологічне дослідження трьох сегментів духовної культури гуцулів: поховальної обрядовості, поминальних мотивів у календарній обрядовості, демонологічних образів маністичного походження;
- не за триетапним (передпоховальний, поховальний, післяпоховальний) поділом, а на основі вичленування споріднених ритуально-сміслових компонентів проаналізовано окремі сегменти поховальної обрядовості;
- розглянуто концепт повернення мерців, приурочені їм різноформні поминально-гіластичні практики в гуцульській календарній обрядовості.

Удосконалено:

- аналітичне вивчення поховальної обрядовості українців Карпат;
- відстеження маністичної генези домашніх духів;
- наукову характеристику похідних від мерців гуцульських демонологічних образів через аналіз їх основних номінативних позначень, зовнішніх рис, функціональних проявів, способів знешкодження, відомих на теренах проживання всієї етнографічної групи;
- порівняльно-типологічне зіставлення гуцульських демонічних образів із їх етнолокальними відповідниками в слов'янській міфології;
- вивчення гуцульських поминальних практик різдвяно-новорічного, великоднього, троїцького періодів; аналітичний розгляд комплексу ритуалів «гріти діда», зв'язків між поминальними мотивами і Рахманським Великоднем, поліваріантними ритуальними, предметно-атрибутивними аспектами календарної обрядовості.

Одержали подальший розвиток:

- дослідження зв'язків елементів гуцульських вірувань і обрядів із загальноукраїнськими та загальнослов'янськими культурними проявами;

- маністична теорія походження демонічних образів локусів дому, природи;
- поминальні мотиви як системоформуючий елемент календарної обрядовості.

4. Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота – результат самостійного наукового дослідження, виконаного на основі етнографічних даних, власноруч зібраних у численних поселеннях Гуцульщини. Внеском дисертанта є сформульовані концептуальні теоретико-методологічні основи, аналітичні судження, твердження, узагальнення, висновки, обґрунтовані і винесені на захист у науково-дослідній роботі.

5. Ступінь достовірності результатів дослідження. Обґрунтованість і достовірність одержаних дисертантом результатів забезпечена опрацюванням ним численних неопублікованих архівних і польових етнографічних джерел, опублікованих документів описового характеру, матеріалів періодики, наукових праць українських і зарубіжних (польських, російських) авторів з досліджуваної проблематики, результатів власних публікацій автора. Теоретико-методологічне підґрунтя дисертації становить синтез принципів (системність, об'єктивність, історизм, міждисциплінарність), загальнонаукових (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, моделювання), та спеціальних (опитування, спостереження, типологічний, порівняльно-історичний, структурно-семіотичний, структурно-семантичний) методів дослідження. Підтвердженням обґрунтованості результатів дослідження є їх апробація на науково-практичних конференціях, публікація в наукових фахових виданнях.

6. Практичне значення отриманих результатів дисертаційної роботи полягає в потенційному використанні її фактажу, теоретично-аналітичних положень, висновків для підготовки спеціальних чи узагальнюючих студій з історії, етнології, етнолінгвістики, культурології, навчальних програм, лекцій, спеціальних курсів для ЗВО, експозицій, фондів, тематичних виставок етнологічних та краєзнавчих музеїв, проведення теренових досліджень в Карпатах, інших місцевостях, формулювання принципів державної етнокультурної політики, організації фестивалів, постановки театральних вистав, кінореконструкцій.

7. Повнота викладу матеріалів дисертації в опублікованих працях.

Основні результати дисертаційного дослідження викладено у одинадцяти публікаціях, одна з яких у періодичному науковому виданні держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу, чотири – у фахових наукових виданнях України категорії «Б», шість – в інших фахових наукових виданнях України.

**Список праць здобувача за темою дисертації:
Публікації у періодичних наукових виданнях інших держав,
які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку
та/або Європейського Союзу:**

1. Ivanchuk V. Burial motives in hutsul comples of rituals «Warming up an old man». *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2021. № 5(41). P.91-100.

Публікації у фахових наукових виданнях України категорії Б:

2. Ivanchuk V. Social existencial segments of memory about ancestors. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. 2017. № 2 (14). С. 77–82. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/15_Ivanchuk.pdf

3. Ivanchuk V. Domestic Spirits in The System of Lower Hutsul. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету (Zaporizhzhia Historical Review)*. 2019. № 1(53). С. 240–246. URL: <https://istznu.org/index.php/journal/article/view/135>

4. Іванчук В. Апотропеїчні дії перевертання-встромляння-розбивання як способи захисту від мерця та його демонічних іпостасей у гуцульських міфологічно-обрядових практиках. *Етнічна історія народів Європи*. 2020. Вип. 62. С. 25–36. URL: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/ua/2020/62>

5. Іванчук В. Властивості мертвого тіла людини в гуцульських магічних практиках. *Народознавчі зошити*. 2020. № 5 (155). С. 1051–1063. URL: <https://nz.lviv.ua/2020-5-7/>

Публікації, які додатково відображають результати дослідження:

6. Іванчук В. «Місця пам'яті» як комеморативні об'єкти пам'яті про предків. *Матеріали XXI міжнародної наукової конференції в рамках XXIV міжнародного гуцульського фестивалю «Український феномен Гуцульщини: національний та європейський контексти»*. Коломия, 2017. С. 150–156.

7. Іванчук В. Антропологія пам'яті гуцулів про предків (на основі польових досліджень на Рахівщині Закарпатської обл.). *Актуальні питання суспільно-гуманітарних наук та історії медицини: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції*. Чернівці, 2018. С. 22–26.

8. Іванчук В. Поминальні вогні різдвяно-новорічного періоду на Гуцульщині. *Суспільні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Львів, 2020. С. 38–41.

9. Іванчук В. Апотропеїчна семантика кола та зав'язування як способи нейтралізації мерців у гуцульській міфообрядовій культурі. *Scientific achievements of modern society: матеріали XII міжнародної науково-практичної конференції*. Ліверпуль, Великобританія, 2020. С. 218–223.

10. Іванчук В. Основний спосіб нейтралізації дітей-демонів у гуцульській міфологічно-ритуальній традиції. *Open science: interesting events for 2020. Збірник наукових матеріалів VI міжнародної інтернет-конференції*. Чикаго, США, 2020. С. 57–62.

11. Іванчук В. Медіативні форми передавання предметів до потойбіччя в гуцульській поховально-поминальній обрядовості. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. Переяслав, 2020. Вип. 61. С. 44–47.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Іванчука Василя Петровича на тему «Померлі в обрядах і віруваннях кінця XIX – початку XXI століття (на матеріалах Гуцульщини)» є завершеним науковим дослідженням, виконаним дисертантом особисто, а отримані результати свідчать про достатній рівень наукової підготовки автора. Ним зроблено значний внесок у вирішення питань, які мають важливе значення для історичної науки та практики. Робота містить обґрунтовані й достовірні висновки і пропозиції. За змістом та оформленням вона відповідає встановленим вимогам.

Представлена дисертаційна робота відповідає спеціальності 032 Історія та археологія та вимогам п. 9, 10, 11 постанови Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167 (зі змінами) «Про присудження ступеня доктора філософії» та вимогам до оформлення дисертації, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 (зі змінами) та напрямку наукового дослідження освітньо-наукової програми ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» зі спеціальності 032 Історія та археологія.

Дисертація Іванчука Василя Петровича на тему «Померлі в обрядах і віруваннях кінця XIX – початку XXI століття (на матеріалах Гуцульщини)» рекомендується до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 032 Історія та археологія.

Рецензенти:

д.і.н., професор кафедри всесвітньої історії ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Степан БОРЧУК

к.і.н., доцент кафедри історії України і методики викладання історії ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Андрій КОРОЛЬКО

24.11.2021

С. Борчук, А. Королько
Державний вищий навчальний заклад
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
код 02125266
XI
2021 - р.